

Iranian-Islamic Progress of Rural Areas in the Economic with a Community Participation Approach

Hamideh Azizi

PhD Candidate in International Economics, Mofid University, Qom, Iran.

Seyyed Mohsen Sajjadi* (Corresponding Author)

Assistant Professor, Department of Economics, Mofid University, Qom, Iran.

Majid Rezaei Davani

Assistant Professor, Department of Economics, Mofid University, Qom, Iran.

Mohammadreza Yousefi Sheikhrabat

Associate Professor, Department of Economics, Mofid University, Qom, Iran.

Use your device to scan and read the article online

Citation Azizi, H. , Sajjadi, S.M. , Davani, M.R. , Yousefi Sheikhrabat, M. (2026). Iranian-Islamic Progress of Rural Areas in the Economic with a Community Participation Approach. *EGHTESAD-E ISLAMI (A Quarterly Journal on Islamic Economics)*. 26 (101): 151-189

Received: 30 July 2025 , Accepted: 30 December 2025

Abstract

Introduction:One of the paradoxical issues concerning rural areas in Iran after the Islamic Revolution is that, despite a considerable increase in welfare facilities, the trend of migration to cities has significantly intensified, leading to the depopulation of many villages and challenges in agricultural production.

Objective: In this article, by examining various theories of rural development and drawing upon Iranian-Islamic culture, the principles and criteria of progress from the perspective of Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei (leaders of the Islamic Revolution) were explored in order to extract the foundational elements for outlining a localized model of rural development.

Methodology: Using the qualitative method of thematic analysis, their views were reviewed and coded.

Finding: resulting in the identification of macro-level principles of progress, namely: public potential, faith and religiosity, scientific authority, logic and rationality, social welfare, wealth creation, and social construction. These principles were framed within the triadic model. To ensure the reliability of the coding, the extracted codes were independently reviewed by two researchers, and their consistency was assessed. Moreover, to align the identified principles with the rural implementation context, interviews were conducted with 12 experts active in this field. The outputs of the interviews, after coding and achieving theoretical saturation, were analyzed using MAXQDA software.

Conclusion: The findings demonstrated that the extracted criteria are compatible with the rural context, and if implemented, they could foster a shift from a top-down approach to one that enhances public participation and reduces rural-to-urban migration.

Keywords

Progress Criteria, Rural Economy, Community Participation, Muslim thinkers.

Extended Abstract

1. Introduction

Following the Islamic Revolution, Iranian villages have faced a striking paradox: despite extensive improvements in infrastructure, healthcare, education, and welfare services, rural-to-urban migration has sharply increased over recent decades. Many villages have become sparsely populated or completely abandoned, and agricultural production has encountered serious challenges. This trend reveals a significant gap between infrastructural development and sustainable, community-based Progress. Traditional development approaches, often derived from urban or Western models, have largely failed to address the social, cultural, and spiritual dimensions of rural life.

In this context, the intellectual and practical perspectives of Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei offer a unique framework. Their leadership consistently emphasized values, ethics, and cultural heritage alongside welfare and economic growth. They viewed rural communities not merely as economic units but as vital components of the nation's moral and social structure. Examining their speeches, writings, and policies enables the extraction of principles and criteria for rural Progress rooted in Islamic-Iranian culture. The aim of this study is to provide a theoretical foundation for designing a culturally sensitive and indigenous model of rural Progress that considers both material welfare and the socio-spiritual well-being of rural inhabitants.

This study addresses two main research questions:

1. What are the key principles and criteria of rural Progress from the perspective of the leaders of the Islamic Revolution?
2. How can these principles be applied in contemporary Iran to reduce migration and enhance participation?

2. Methodology

This research employs a qualitative approach using thematic analysis as its main method.

d. The research process was conducted in three stages:

Stage 1: Data Collection and Initial Coding

A comprehensive set of speeches, writings, and statements of Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei was collected. Sources were selected based on relevance to rural development, community empowerment, and cultural-social guidance. Open coding was performed to identify recurring patterns and fundamental principles, with each segment coded according to the emerging concepts.

Stage 2: Validation and Reliability

To ensure validity and reliability, inter-coder agreement was used. Two independent researchers reviewed the initial codes, compared findings, and dis-

cussed discrepancies. Through iterative reviews, a consolidated set of codes was formed, which was then organized into broader categories representing the major criteria of rural Progress.

Stage 3: Contextual Alignment Through Expert Interviews

Recognizing the need for practical validation, semi-structured interviews were conducted with 12 experts in rural development, including policymakers, local leaders, and academic specialists. The questions focused on the applicability of extracted principles in real rural settings, challenges, and implementation mechanisms.

All qualitative data, including interview transcripts, were analyzed using MAXQDA, and coding continued until theoretical saturation was achieved. This triangulation (textual analysis & expert validation) strengthened the credibility and practical relevance of the findings.

3. Findings

The analysis resulted in the identification of seven overarching criteria that define rural Progress from the perspective of the leaders of the Islamic Revolution:

1. Human Potential

The talents, creativity, and capacities of rural inhabitants are central to Progress. Local empowerment ensures that initiatives are internally driven and participatory.

2. Faith and Religious Commitment

Moral and spiritual values guide decision-making, reinforce social cohesion, and provide an ethical foundation for Progress.

3. Supremacy of Knowledge (Scientific Advancement)

Education, scientific knowledge, and technical expertise are vital. Access to learning and knowledge transfer strengthens productive activities.

4. Reason and Rationality

Logical, analytical decision-making is necessary to balance tradition with modern techniques, ensuring sustainability and efficiency.

5. Social Welfare

Provision of healthcare, clean water, electricity, roads, and cultural facilities enhances quality of life and prevents forced migration.

6. Wealth Creation

Encouraging agriculture, small industries, and entrepreneurship boosts economic self-reliance and reduces dependence on external support.

7. Social Structure

Strong local institutions, participatory decision-making, and robust social networks support resilience and collective action.

These criteria form an indigenous three-pillar model of rural Progress that integrates cultural-spiritual, scientific-economic, and social-structural dimensions.

Expert Validation

Feedback from experts confirmed that the extracted criteria are compatible with real rural conditions. They emphasized that bottom-up participatory approaches—centered on local leadership and community engagement—can significantly reduce rural migration. They also noted that top-down development programs in the past often overlooked local capacities, leading to inefficiencies and dissatisfaction.

Potential Impacts

If implemented, the model can strengthen social capital, enhance agricultural output, and improve rural welfare. Aligning programs with cultural and ethical values fosters local ownership, accountability, and sustainable Progress. Additionally, integrating scientific knowledge ensures that modern methods complement traditional capacities, maintaining a balance between innovation and cultural continuity.

4. Conclusion

This study demonstrates that the perspectives of Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei provide a coherent and comprehensive framework for rural Progress. The seven extracted criteria—human potential, faith, scientific advancement, rationality, social welfare, wealth creation, and social structure—offer a holistic approach encompassing economic, social, and spiritual dimensions of Progress.

Expert validation confirms the model's feasibility and alignment with real rural conditions. Transitioning from top-down planning to participatory, community-driven Progress increases the likelihood of greater engagement, reduced migration, and enhanced local capacities.

Ultimately, the proposed indigenous model bridges ideological perspectives, cultural heritage, and practical policymaking. As a replicable framework, it can guide future rural Progress initiatives in Iran, strengthening resilience, equity, and sustainability, and transforming underpopulated or at-risk villages into self-reliant, dynamic, and socially engaged communities.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific grant from any funding agency.

Authors' Contributions

All authors contributed to the design, implementation, and writing of the manuscript and approved the final version of the article.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

پیشرفت ایرانی - اسلامی روستا در عرصه اقتصادی

با رویکرد مشارکت مردمی

حمیده عزیزی ^{ID}

دانشجوی دکتری اقتصاد بین‌الملل، دانشگاه مفید، قم، ایران.

سیدمحسن سجادی * (نویسنده مسئول) ^{ID}

استادیار دپارتمان اقتصاد، دانشگاه مفید، قم، ایران.

مجید رضایی دوانی ^{ID}

استادیار دپارتمان اقتصاد، دانشگاه مفید، قم، ایران.

محمدرضا یوسفی شیخرباط ^{ID}

دانشیار دپارتمان اقتصاد، دانشگاه مفید، قم، ایران.

استناد عزیزی، حمیده؛ سجادی، سیدمحسن؛ رضایی دوانی؛ مجید؛ یوسفی شیخرباط؛ محمدرضا (۱۴۰۵). پیشرفت ایرانی-اسلامی روستا در عرصه اقتصادی با رویکرد مشارکت مردمی. فصلنامه اقتصاد اسلامی. ۲۶ (۱۰۱): ۱۸۹-۱۵۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۹

چکیده

مقدمه: یکی از مسائل تناقض‌نما در زمینه روستاها در ایران پس از انقلاب آن است که با وجود رشد قابل ملاحظه امکانات رفاهی، روند مهاجرت به شهرها به شکل قابل توجهی افزایش یافته است؛ به گونه‌ای که بسیاری از روستاها خالی از سکنه شده و تولیدات کشاورزی نیز با مشکل مواجه شده است. هدف: در این مقاله با بررسی نظریات مختلف در زمینه توسعه روستایی و بهره‌گیری از فرهنگ ایرانی اسلامی، به استخراج اصول و معیارهای پیشرفت از نگاه امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای (رهبران انقلاب اسلامی) پرداخته شد تا بر اساس معیارهای به‌دست‌آمده، بتوان اصول و معیارهای ترسیم الگوی بومی پیشرفت روستایی را استخراج کرد. روش‌شناسی: در این خصوص با استفاده از روش کیفی تحلیل مضمون، نظریات ایشان بررسی و کدگذاری گردید. یافته‌ها: یافته‌ها منجر به استخراج کلان معیارهای پیشرفت گردید که عبارت‌اند از: استعداد مردمی؛ ایمان و دین‌داری؛ سلطانت علم؛ منطق و عقلانیت؛ رفاه اجتماعی؛ تولید ثروت و ساخت اجتماعی. معیارهای به‌دست‌آمده در قالب الگوی سه‌شاخگی ترسیم و برای اطمینان از پایایی کدگذاری، کدهای استخراج‌شده توسط دو پژوهشگر مستقل بررسی و همسانی آنها سنجیده شد؛ همچنین به جهت تطبیق اصول احصاشده با بستر اجرا (روستا) مصاحبه با دوازده نفر از خبرگان فعال در این حوزه انجام شد. خروجی مصاحبه‌ها پس از کدگذاری و رسیدن به اشباع نظری با نرم افزار MAXQDA مورد تحلیل قرار گرفت. نتیجه‌گیری: خروجی تحقیق نشان داد معیارهای

استخراج شده متناسب با فضای روستا نیز می باشد و در صورت اجرا به دلیل تغییر رویکرد از بالا به پایین سبب افزایش مشارکت مردمی و کم شدن مهاجرت روستائیان خواهد شد.

واژگان کلیدی

کلان معیار پیشرفت، اقتصاد روستا، مشارکت مردمی، متفکران مسلمان.

مقدمه

پیشرفت و توسعه برای هر کشور امری ضروری است؛ بنابراین پرداختن به آن با ادبیات، مفاهیم و روش های گوناگون، دارای اهمیت ویژه ای در میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است. سیاست گذاری در سطوح مختلف، تأثیر اساسی در هدایت و تسریع فرایند توسعه دارد. اما اینکه سیاست ها بر چه مبنایی طرح ریزی و اجرا گردد نیز دارای اهمیت بسیاری است. تفاوت توسعه و پیشرفت در همین جا و در نوع استخدام مفاهیم در رسیدن به اهداف اصلی خود را نمایان می کند. استفاده از مبانی در دو ساحت معنای اصلی خود را تعمیق می بخشد: ساحت اول مشخص کردن اهداف است و ساحت دوم معیارها و شاخص های رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب. جدا از نگاه مبنایی به مسئله فرایند اجرا و بستر اجرا نیز دارای اهمیت است. در این زمینه روستا می تواند یکی از ظرفیت های مغفول مانده به شمار آید. توجه به هر یک از این موارد در سیر مقاله باعث شده است کم کم معنای پیشرفت از توسعه زاویه ملموس داشته باشد.

شواهد نشان می دهد روستائیان با چهار مشکل عمده روبه رویند: الف) مهاجرت به خارج از روستاها که به پیرشدن جمعیت منجر شده است؛ ب) دستیابی ضعیف به امکانات آموزشی؛ ج) کاهش بهره وری نیروی کار؛ د) سطح پایین خدمات عمومی. این مشکلات موجب کاهش ظرفیت های روستایی شده و برنامه ریزی برای مقابله با آنها ضروری است. از منظر دیگر، سیاست های روستایی کنونی نیازمند بازنگری در رویکردهای کشاورزی محور و تمرکز بر ارزش های محلی مانند منابع فرهنگی و طبیعی اند. اصلاح نکردن سیاست های کشاورزی و توجه به اثرات منفی

یارانه‌ها همراه با چالش‌های ناشی از تغییرات جهانی مانند تجارت آزاد، اهمیت این بازنگری را بیشتر می‌کند (OECD, 2016, p.60).

در نظر گرفتن روستا به عنوان یکی از عناصر اصلی در توسعه از راهبردهای پیش روی کشورهای مختلف است (OECD, 2016, p.60). در ایران نیز از آنجا که توسعه روستایی با سیاست‌های کلی نظام از جمله ارتقای سطح زندگی روستاییان، رفع فقر و ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای توسعه پایدار مرتبط است، پرداختن به این موضوع می‌تواند به تحقق اهداف برنامه‌های ملی کمک کند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵، ص ۱۴). از سوی دیگر توانمندسازی جوامع روستایی از طریق مشارکت در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری می‌تواند منجر به افزایش اعتماد و همراهی مردم شود (همان).

این موارد در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نیز مورد تأکید است. در بند ۷ آمده است: تربیت نیروی انسانی توانمند، خلاق، مسئولیت‌پذیر و دارای روحیه مشارکت جمعی با تأکید بر فرهنگ جهادی و محکم‌کاری و نیز بند ۴۶: گسترش و تقویت تشکل‌های مردمی به منظور افزایش سرمایه اجتماعی و تحکیم ساختار درونی نظام با تأکید بر تربیت نیرو، تشکل‌های مردمی، افزایش سرمایه اجتماعی. در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی هم این موضوع در نظر گرفته شده است: بند ۵: سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش به‌ویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقای آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه یکی از رویکردهای کشورهای مختلف نیز همین موضوع بوده است؛ برای مثال تجربه برنامه توسعه روستایی هند (IRDP) که از دهه ۱۹۸۰ آغاز شد و به مشارکت مستقیم جوامع محلی در طراحی و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای تأکید داشت. در این برنامه کشاورزان، زنان و گروه‌های محلی از طریق تشکیل تعاونی‌ها و گروه‌های خودیاری، به طور فعال در تصمیم‌گیری‌های محلی مشارکت کردند و به بهبود بهره‌وری کشاورزی و افزایش درآمدهای

خانوار روستایی کمک کردند (Chambers, 1983).

علاوه‌براین جوامعی که قواعد رسمی خود را از سایر جوامع اقتباس کرده‌اند - مانند اقتباس قانون اساسی کشورهای آمریکای لاتین از قانون اساسی ایالات‌متحده آمریکا - نسبت به کشور اصلی - که قواعد رسمی از آنها اقتباس شده است - ویژگی‌های عملکردی بسیار متفاوتی خواهند داشت؛ زیرا هنجارهای غیررسمی و نیز ویژگی‌های اجرایی آنها متفاوت است. در نتیجه انتقال قواعد اقتصادی و سیاسی رسمی از اقتصادهای بازاری غربی موفق به اقتصادهای جهان سوم و اروپای شرقی، شرط کافی برای عملکرد خوب اقتصادی نیست (نورث، ۲۰۰۰، ص ۲۳). بنابراین باید به دنبال نسخه متناسب با بوم و فرهنگ و ظرفیت‌های خود باشیم.

این نوشتار با بررسی توسعه، پیشرفت و ابعاد آن به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است: امکان‌سنجی بهره‌گیری از نظریات مختلف مبتنی بر توسعه روستایی با توجه به فرهنگ اسلامی ایرانی در جهت بهره‌گیری از ظرفیت مردم به چه صورت است؟

در این موضوع آنچه مورد تأمل است، ساحت بیان مطلب در این مقاله است. در اینجا ما در مقام بررسی علم اقتصاد نیستیم که به بیان صرف کشف علل و نوع ارتباط میان پدیده‌های اقتصادی بپردازیم، بلکه به دنبال بهره‌گیری از نظام اقتصاد اسلامی و تبیین مقتضیات عدالت‌ایم که قطعاً توسعه این مفهوم را به دنبال نخواهد داشت. بنابراین تلاش می‌گردد با بهره‌گیری از نظام اقتصاد اسلامی که از زاویه عدالت اجتماعی مسائل را بررسی می‌کند (صدر، ۱۴۰۰، ص ۴۰۴)، معیارهایی برای تنظیم رفاه جامعه و بهبود شرایط (پیشرفت) بیابیم.

متن پیش رو از منظر شناسایی اصول و معیارهای پیشرفت جهت تحقق در روستاهای ایران از نوع کاربردی - توسعه‌ای است. استراتژی کلی تحقیق کیفی و از روش تحلیل مضمون بهره‌گرفته شده است. بدین منظور با مطالعه

نظرات رهبران انقلاب اسلامی و مرور اسناد ادبیات تحقیق با مصاحبه با خبرگان، مؤلفه‌های پیشرفت اقتصادی مشارکتی در روستا مورد شناسایی قرار گرفته است. این نکته نیز قابل توجه است که روش تحلیل محتوای کیفی دارای دو رویکرد استقرایی (روش مبتنی بر داده) و قیاسی (روش مبتنی بر نظریه) می‌باشد. در این مطالعه تلاش شده است با تلفیق دو روش استقرایی و قیاسی، مضامین دسته‌بندی شوند و تحلیل مضامین با استفاده از چارچوب الگوی سه‌شاخگی (Three-Pronged Model) انجام گردد؛ بنابراین ابتدا پس از بیان چارچوب نظری تحقیق و ارتباط بین مؤلفه‌ها، بررسی اجمالی توسعه روستایی در ایران صورت می‌پذیرد. سپس به عنوان مبانی نظری تحقیق، نظریات توسعه مشارکتی، مورد تبیین و نقد و بررسی قرار می‌گیرد. پس از آن مختصری به مدل سه‌شاخگی به عنوان الگویی که یافته‌های تحقیق بر مبنای آن دسته‌بندی خواهند شد، پرداخته می‌شود. در نهایت با به کارگیری روش تحلیل مضمون ابتدا بیانات امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای کدگذاری و سپس محوربندی و در نهایت به استخراج مضامین فراگیر پرداخته خواهد شد. مضامین فراگیر به دست آمده به جهت صحت‌سنجی به متون اسلامی (قرآن و نهج البلاغه) و نظرات علامه در مقام تحلیل عرضه می‌گردد تا کلان‌معیارهای پیشرفت به صورت مطلق استخراج شوند. به جهت تطبیق اصول احصاشده با بستر اجرا (روستا) مصاحبه با دوازده نفر از خبرگان فعال در این حوزه انجام مصاحبه‌ها پس از کدگذاری و رسیدن به اشباع نظری (عدم تکرار شونده‌گی نکات جدید در مصاحبه‌های بعدی) با نرم‌افزار MAXQDA مورد تحلیل قرار می‌گیرند. در نهایت خروجی کلان‌معیارهای پیشرفت و مصاحبه‌ها به جهت دسته‌بندی مناسب بر اساس الگوی سه‌شاخگی ترسیم خواهد شد.

۱. ادبیات موضوع

توسعه روستایی راهبردی است که به منظور بهبود زندگی اجتماعی و

اقتصادی گروه خاصی از مردم یعنی روستاییان فقیر طراحی شده و در پی گسترانیدن منافع توسعه در بین فقیرترین اقشاری است که در نواحی روستایی به دنبال امرار معاش باشند (Word Bank, 1975. P.17).

فرهنگ به معنای مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها، هنجارها، رسوم و شیوه‌های زندگی، نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت یا شکست برنامه‌های توسعه‌ای ایفا می‌کند. در زمینه توسعه روستایی، فرهنگ محلی بر پذیرش و اجرای سیاست‌ها و برنامه‌ها تأثیر می‌گذارد (Pretty, 1995, p.1250) که در اینجا به فرهنگ در قالب مشارکت مردمی که در واقع بر مبنای سرمایه اجتماعی گسترش می‌یابد، توجه ویژه می‌گردد.

پیشرفت را می‌توان حرکت عموم مردم در قالب هسته‌های تولید مسئله‌محور حول زنجیره‌های ارزش تولید در راستای ایجاد عدالت اقتصادی با مالکیت و عاملیت مردم دانست که با نقش‌آفرینی کنش‌گرانی از درون خودشان (سلول‌های اصلی یا همان هسته مرکزی پیشرفت) در بستر فراهم‌شده از سوی دولت رقم خواهد خورد.

مشارکت مردمی فرایندی است که مردم در آن به طور فعال در تحلیل، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی فعالیت‌های توسعه‌ای مشارکت می‌کنند (Pretty, 1995, p.1247).

الف) بررسی اجمالی توسعه روستایی در ایران

توسعه روستایی در ایران به واسطه تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با چالش‌ها و فرصت‌های متعددی روبه‌رو بوده است. بررسی تاریخی و ساختاری این حوزه می‌تواند به درک بهتری از عوامل مؤثر بر موفقیت یا ناکارآمدی برنامه‌های توسعه روستایی منجر شود. مواردی که پیش از این در مورد چالش‌های روستایی بیان گردید، در مورد ایران نیز متصور است و با بررسی آمار کاملاً مشهود است؛ به طوری که نرخ شهرنشینی به طور مداوم افزایش یافته و از ۳۱/۴ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است (مرکز

آمار ایران، ۱۳۹۵). این آمار نشان‌دهنده عدم موفقیت برنامه‌های روستایی در مهار مهاجرت است. این پدیده همراه با وضعیتی است که برنامه‌ریزی روستایی در ایران، به دلیل ساختاربخشی و عدم هماهنگی میان بخش‌های مختلف، با چالش‌های جدی مواجه است (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۸، ص ۳۱). به طور کلی توسعه روستایی در کشور دچار ۲۵ چالش و موانع اساسی است که به برخی از آنها در زیر اشاره می‌گردد:

۱- پایین بودن سهم کلی روستانشینان و عشایر از بودجه سنواتی کشور؛

۲- توجه ناکافی به منابع انسانی در فرایند توسعه روستایی؛

۳- عدم توجه کافی به توسعه جامعه محلی و ضعف در سازمان‌های مردمی و غیردولتی توسعه روستایی و... (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵، ص ۱۰-۱۱). ساختار برنامه‌ریزی روستایی ایران از پیش از انقلاب اسلامی تا امروز تحولات گسترده‌ای را تجربه کرده است. در دوره پیش از انقلاب با اصلاحات ارضی طی ۳ مرحله از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۱ آغاز شد که تغییر و تحولات بنیادی در مدیریت روستایی کشور ایجاد کرد. در مرحله اول سیستم ارباب و رعیتی که سیستم غالب بود، لغو شد. در مرحله دوم و سوم سیستم مزارعه (سه‌م‌بری) و اجاره‌داری لغو گردید و تصمیماتی در مورد زمین‌های وقفی غیرقابل فروش و باغات گرفته شد و نظام اجاره‌داری وقفی و غارس و مالکی از بین رفت. در چنین شرایطی مدیریت اقتصادی و اجتماعی ده طی یک دهه در هم ریخت و اتفاقات ذیل را رقم زد: ۱- مالک با کلیه مشخصات مثبت و منفی روستا را ترک کرد. با خروج مالک از نظام مدیریت ده، کلیه پیوندهای مربوط به او از هم گسیخت. ۲- زارعان صاحب نسق هم منزوی شدند و به طور وسیعی دست به مهاجرت زدند. اگرچه هدف اصلی این اصلاحات بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی روستاها بود، اما باعث ازهم‌پاشیدگی نظام مدیریت سنتی در روستاها و تشدید مهاجرت زارعان صاحب نسق شد (مالکی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۵۵۳).

در این دوره برنامه‌های عمرانی سوم تا پنجم نیز به عمران روستایی توجه داشتند؛ برای مثال در برنامه عمرانی سوم (۱۳۴۱-۱۳۴۶) تأسیس سازمان عمران ناحیه‌ای و توجه به قطب‌های کشاورزی مطرح گردید. در برنامه عمرانی چهارم (۱۳۴۷-۱۳۵۱) اولین فصل مربوط به عمران و نوسازی دهات اضافه گردید و برنامه‌ریزی از حالت متمرکز به غیرمتمرکز تغییر کرد. در برنامه عمرانی پنجم (۱۳۵۶-۱۳۵۲) تأکید بر گسترش خدمات به روستاها و توجه به برنامه‌ریزی منطقه‌ای (استانی) افزایش یافت (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵). مهم‌ترین اقدامات در روستاها قبل از انقلاب در جدول (۱) آمده است:

جدول (۱): مهم‌ترین اقدامات از سال ۱۳۴۱ تا انقلاب اسلامی پیرامون روستا

ردیف	زمان	موضوع	اقدامات
۱	۱۳۴۱-۱۳۴۶	برنامه عمرانی سوم	<ul style="list-style-type: none"> ● توجه بیشتر به مناطق روستایی ● نظام ایجاد قطب‌های کشاورزی ● منطقه‌ای نمودن برنامه‌ریزی فعالیت‌ها ● تأسیس سازمان عمران ناحیه‌ای
۲	۱۳۴۷-۱۳۵۱	برنامه عمرانی چهارم	<ul style="list-style-type: none"> ● تغییر اساسی در نظام برنامه‌ریزی کشور ● ارتباط با مسائل عمران روستایی ● برنامه از حالت متمرکز خارج شد و به سمت یک نظام غیرمتمرکز پیش رفت ● اولین بار در این برنامه فصلی تحت عنوان عمران و نوسازی دهات در نظر گرفته شد
۳	۱۳۵۶-۱۳۵۲	برنامه عمرانی پنجم	<ul style="list-style-type: none"> ● تغییر مکانیزم‌های برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری عمرانی و بودجه‌ای ● توجه به برنامه‌ریزی منطقه‌ای (استانی) ● گسترش خدمات به روستاها

منبع: عراقیه فراهانی، ۱۳۹۸، ص ۵۶

دوره بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۵۷ تا کنون) با الزامات قانونی جدید در حوزه توسعه روستایی همراه بوده است. سیاست‌های کلی نظام و برنامه‌های پنج‌ساله توسعه بر ایجاد یک‌پارچگی در برنامه‌ریزی و تأکید بر مشارکت

واقعی مردم در طرح‌های روستایی تأکید دارند؛ برای مثال بند «۳» ماده (۲۷) برنامه ششم توسعه بر یکپارچگی خدمات و طرح‌های روستایی بر اساس شرایط انسانی، اقتصادی و اجتماعی تأکید دارد. یکی از بهترین اقدامات این دوره حضور جهاد سازندگی در عرصه خدمت‌رسانی به روستا بود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵) که بخشی از خدمات آن را در جدول ذیل می‌توان مشاهده نمود:

جدول شماره (۲): بخشی از فعالیت‌های جهاد سازندگی

۱۳۶۸-۱۳۵۷	تا ۱۳۵۷	واحد	فعالیت
۴۹۴۸۹	۸۰۰۰	کیلومتر	احداث راه
۶۴۳۵	موجود نیست	کیلومتر	بهسازی و آسفالت راه
۱۰۲۵۷	۱۲۰۰۰	روستا	آب‌رسانی
۷۳۶۴۴۰	۸۱۱۰۲۶	خانوار	
۱۸۱۵۷	۴۳۲۷	روستا	برق‌رسانی
۱۶۴۰۴۳۵	۵۵۹۲۱۸	خانوار	

منبع: حسنی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۵۸۰

در ادامه به روند قانونی و آماری مسئله اشاره می‌گردد تا روند و چالش شفاف‌تر گردد.

پس از انقلاب، توسعه روستایی به بخشی از سیاست‌های کلان نظام تبدیل شد. بند «۲۰» سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه، مناطق روستایی و عشایری را به عنوان کانون تولید و ارزش‌آفرینی معرفی می‌کند و توسعه روستایی را همراه با توسعه کشاورزی مورد توجه قرار می‌دهد. علاوه‌براین بند «۹» سیاست‌های کلی کشاورزی به توسعه پایدار مناطق روستایی، ارتقای سطح زندگی کشاورزان و رفع فقر تأکید دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵، ص ۶۰).

آمارها نشان می‌دهد ۱۰۰ درصد جمعیت شهری و ۷۳ درصد جمعیت روستایی تحت پوشش شبکه آب شرب سالم قرار گرفته است؛ این

در حالی است که در سال ۱۳۵۵ حدود ۸۰ درصد از روستاها فاقد تأسیسات زیرساختی در این حوزه بوده‌اند. ۱۰۰ درصد روستاهای بالای ۱۰ خانوار و ۹۹/۵ درصد روستاهای زیر ۱۰ خانوار نیز به برق دست یافته‌اند. تعداد شهرهای گازرسانی شده از ۹ شهر در سال‌های قبل از انقلاب به ۱۰۸۳ شهر در سال ۱۳۹۵ رسیده که رشد ۱۲۰ برابری در این حوزه را نشان می‌دهد؛ همچنین تعداد روستاهای گازرسانی شده از یک روستا در سال‌های قبل انقلاب به ۲۳۰۰۰ روستا در سال ۱۳۹۵ رسیده است. با ایجاد زیرساخت‌های تلفن ثابت در کشور، حدود ۹۰ درصد روستاهای کشور (۵۴ هزار و ۲۸۶ روستا دارای ارتباط و ۴۸ هزار و ۳۳ روستا دارای تلفن خانگی) از ارتباط تلفنی برخوردار شده‌اند (عبدالملکی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲۳). آمارهای بیان شده با توجه به گسترش جمعیت قابل توجه است. در واقع روستاهای ایران با استفاده از ابزارهای جدیدی که تحولات فناورانه در اختیار آنها قرار داده است، میزان تولید و استحصال منابع آب و خاک را بدون ایجاد ظرفیت اشتغال بیشتر افزایش داده‌اند. این امر موجب یک پالایش منفی مردم روستایی شده است؛ به طوری که جوانان، صاحبان سرمایه و ملک از روستا خارج شده و توان نوآوری و توسعه کسب و کار و نیروی انسانی ماهر روستایی عموماً در روستا نیز کاهش یافته است. بخش صنعت و خدمات مرتبط با آن در دوره سی ساله ثابت بوده و در نتیجه کاهش مشاغل کشاورزی موجب افزایش مشاغل مولد در روستا نبوده است (گروه مطالعات اقتصاد کاربردی دانشگاه تهران، ۱۴۰۰، ص ۱۶).

با توجه به آمارهای بالا دو نکته مشخص می‌گردد: نخست اینکه تجربه جهاد سازندگی در ابتدای انقلاب را می‌توان به عنوان یک تجربه مشارکتی مناسب در رساندن امکانات به مناطق روستایی دانست. دوم اینکه طی گذشت زمان بهبود امکانات به تنهایی نتوانسته است نرخ شهرنشینی و مهاجرت از روستا را کاهش دهد. بنابراین برای کاهش مهاجرت، افزایش امکانات به نحوی که متناسب با

نیاز روستاییان باشد، افزایش بهره‌وری و امکانات بر مبنای همین تجربه موفق می‌توان الگویی را پیشنهاد داد؛ بنابراین به بیان مبانی نظری پرداخته می‌شود تا از رهگذر آن بتوان فرایندی متناسب با پیشرفت روستا در ایران یافت.

ب) پیشینه تحقیق

نبی‌زاده (۱۳۹۹) در کتابی با عنوان **عوامل پایداری مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران** با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای و اسنادی اثبات می‌کند: توسعه روستایی تا حد زیادی وابسته به کارآفرینی است و به آن به عنوان نیروی محرکه رشد اقتصادی و توسعه در مناطق روستایی ایران می‌پردازد. نویسنده مهم‌ترین عوامل اقتصادی مؤثر را زیرساخت‌های مناسب، ارائه وام و اعتبارات کم‌بهره، تجاری‌سازی محصولات کشاورزی و گسترش صنایع تکمیلی می‌داند. شایق و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی چالش‌های توسعه روستایی افغانستان و راهکارهای رفع آن» با استفاده از روش تحلیل کیفی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، چالش‌های پیش روی توسعه روستایی در افغانستان بررسی کرده است. نتایج نشان می‌دهد نبود زیرساخت‌های مناسب، ناامنی و کمبود منابع مالی از مهم‌ترین موانع توسعه روستایی در این کشورند. اکبری و عوض‌پور (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل پویایی سرمایه اجتماعی در توسعه و توانمندسازی جوامع محلی در مناطق خشک؛ کاربرد تحلیل شبکه اجتماعی» با استفاده از روش تحلیل شبکه‌های اجتماعی، به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه و توانمندسازی جوامع محلی در مناطق خشک پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد تقویت شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به بهبود توسعه پایدار در این مناطق کمک کند.

OECD, 2013) در کتاب **شراکت‌های روستایی- شهری** با استفاده از روش مطالعه تطبیقی و مقایسه‌ای، به بررسی اهمیت همکاری‌های بین مناطق روستایی و شهری در توسعه پایدار پرداخته است. این کتاب با تحلیل نمونه‌هایی از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد تعاملات

اقتصادی، اجتماعی و زیربنایی بین شهرها و روستاها می‌تواند نقش مهمی در کاهش نابرابری‌ها و افزایش رشد اقتصادی ایفا کند. OECD همچنین بر اهمیت سیاست‌گذاری مشترک و تقویت همگرایی بین این مناطق تأکید دارد. کومارو گوپتا (۲۰۱۹) در مقاله‌ای با عنوان «نقش حکمرانی محلی در توسعه پایدار روستایی» با کمک روش تحلیل کیفی تطبیقی، با استفاده از چارچوب مقایسه‌ای بین کشورها به ارزیابی سیاست‌های محلی در تقویت زیرساخت‌های روستایی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد تصمیم‌گیری غیرمتمرکز می‌تواند بهره‌وری اقتصادی و اجتماعی را بهبود بخشد. ونزو پارکر (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی مشارکتی در جوامع روستایی» با استفاده از روش تحلیل کیفی مبتنی بر مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، نقش برنامه‌ریزی مشارکتی در توسعه پایدار روستاها بررسی کرده‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که مشارکت جوامع محلی اثربخشی برنامه‌های توسعه را افزایش می‌دهد. سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (۲۰۲۱) در کتاب **نوآوری برای توسعه روستایی** بر اساس روش تحلیل مطالعات موردی از جوامع نوآور روستایی بررسی می‌کند که چگونه نوآوری‌های فناورانه، اجتماعی و اقتصادی می‌توانند توسعه روستایی را تسریع کنند؛ همچنین نقش فناوری‌های دیجیتال، هوش مصنوعی و پلتفرم‌های ارتباطی در ایجاد فرصت‌های جدید شغلی و کاهش شکاف شهری-روستایی را مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد سیاست‌گذاری مناسب در حوزه دیجیتال می‌تواند موجب تحول ساختاری در اقتصاد روستاها شود.

وجه تمایز این پژوهش از مطالعات پیشین، پشتوانه نظری و هم‌قابلیت کاربرد عملی معیارهای مرتبط با پیشرفت کشور اسلامی و فرهنگ غنی ایرانی است؛ زیرا از جنبه نظری معیارها بر اساس روش تحلیل مضمون مستخرج از بیانات رهبران انقلاب است و به جهت عملی، اعتبارسنجی بر اساس مصاحبه‌های انجام‌شده با خبرگان صورت پذیرفته است. تفاوت

دیگر در توجه ویژه به حوزه اقتصادی مسئله، همراه با در نظر گرفتن شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور و لزوم توجه به مسائل بومی هر منطقه توسط مردم همان منطقه با تأکید ویژه بر مشارکت و عاملیت مردم در همه ابعاد و مسائل یک روستا نه فقط از جنبه کشاورزی بلکه تمام ظرفیت‌های موجود آن است. استفاده از الگوی سه‌شاخگی به جهت ترسیم بهتر معیارها و نرم‌افزار MAXQDA جهت تحلیل مناسب‌تر و نظام‌مندی بهتر مضامین و تطبیق میان مضامین کلان معیارها و مصاحبه‌ها، وجه دیگر نوآوری مقاله است.

۲. مبانی پژوهش

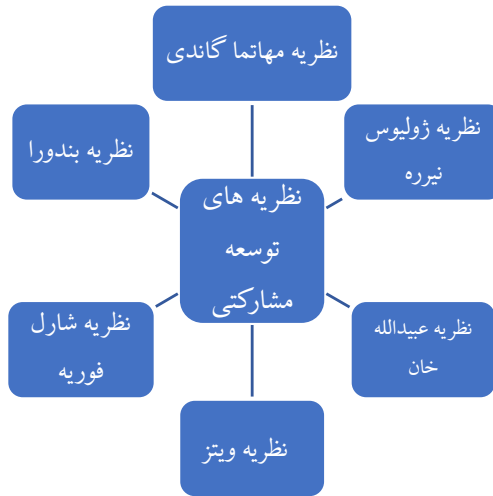
برای پیشرفت و توسعه اقتصادی، هم به جهت مفهومی و هم به جهت اهداف و ابعاد گسترده آن، تعاریف متنوعی ارائه شده است. توسعه باید به عنوان یک فرایند چندبعدی محسوب شود که شامل تغییرات ساختارهای جمعی و نهادهای ملی و نیز افزایش سرعت رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه‌کن شدن فقر است. توسعه در اصل باید موجب طیف گسترده‌ای از تغییراتی گردد که کل یک نظام جمعی - نظامی که مطابق نیازهای اساسی و خواسته‌های افراد و گروه‌های اجتماعی در درون آن تنظیم شده است - از آن شرایط زندگی که ناخوشایند تلقی می‌شوند، به وضعیت یا شرایط دیگری برسد که از لحاظ مادی یا معنوی بهتر است.

الف) توسعه مشارکتی

بر مبنای این تعریف، با در نظر گرفتن عنصر کنش‌گری در نظریه و امکان عملیاتی کردن آن در روستا، اگر به دنبال مفهوم کلی مشارکت و توانمندسازی افراد منطقه و مؤثر بودن آنان در نظریات مرتبط با توسعه روستا باشیم، نظریات توسعه مشارکتی به این مهم پرداخته‌اند. توسعه مشارکتی را می‌توان این گونه تعریف کرد: این نوع مشارکت فرایندی است اجتماعی، یک‌پارچه، جامع، پویا، همبسته، چندبعدی و چندفرهنگی؛ به عبارت دیگر توسعه

مشارکتی می‌خواهد همگان در همه مراحل توسعه درگیر شوند. مشارکتی که در توسعه و توسعه روستایی مد نظر است، همین مشارکت توسعه‌ای است؛ چراکه تمامی سطوح جامعه، نیازهای آن و ابعاد زندگی فرد و گروه را در بر می‌گیرد. در نمودار زیر نظریات مربوط به آن بیان می‌گردد:

شکل شماره (۱): انواع نظریات توسعه مشارکتی روستایی

منبع: پاپلی و ابراهیمی، ۱۳۹۴، ص ۱۳۷

۱. نظریه گاندی (Gandi) (۱۸۶۹-۱۹۴۸) بر پایه اصول و تعلیمات اخلاقی استوار بود. این نظریه دو رکن دارد: الف) خوداتکایی روستا؛ ب) مشارکت و خودیاری روستایی.

۲. نیرره (Nyerere) رئیس‌جمهور تانزانیا و از سال ۱۹۶۴ تا ۱۹۸۵ رهبر تانزانیا بود و بر اساس برنامه‌های توسعه روستایی خود شناخته می‌شود که پس از استقلال کشورش به دنبال آن بود. او بر اساس دیدگاه سوسیالیستی خود، توسعه روستایی بر محور مشارکت را تنها راه‌حل مشکلات جهان سوم می‌دانست.

۳. نظریه عبیدالله‌خان (Ubaidullah Khan) (۱۸۷۲-۱۹۴۴) تأکید بر تهی‌دستان روستایی دارد. به نظر وی بحران کنونی تشدید فقر یک واقعه صرفاً ناگوار نیست، بلکه پیامد ناگزیر کنار گذاشتن اکثریت روستاییان از

برنامه‌ریزی و فرایند توسعه، اجتناب از اصلاحات ساختی و نهادی از جمله اصلاحات ارضی و تأکید برافزایش تولید است.

۴. نظریه ویتنز (Wittenz) (۱۹۷۸-۱۸۸۵) بیان می‌دارد که توسعه ثمره مجموعه‌ای از فعالیت‌هاست که توسط افراد داوطلبی که از امکانات شخصی (اقدامات خصوصی) استفاده می‌کنند و توسط دولت‌ها که از امکانات عمومی استفاده می‌کنند، آغاز می‌شود.

۵. نظریه شارل فوریه (Fourier) (۱۸۳۷-۱۷۷۲) از اندیشه‌گران بنام مکتب تعاونی با طرح نظریه کار دل‌انگیز به همکاری و مشارکت نگریسته است.

۶. نظریه بندورا (Bandura) (۱۹۲۵-۲۰۲۱) بر این اساس است که تقلید از سرمشق احساس شایستگی را به همراه می‌آورد و از این روش می‌توان برای توسعه استفاده کرد (پاپلی و ابراهیمی، ۱۳۹۴، ص ۱۳۷-۱۴۲).

از نقاط قوت مشترک نظریات بالا می‌توان به تأکید بر مشارکت مردم، عدالت اجتماعی و اینکه تقویت جوامع محلی با شرایط فرهنگی و اجتماعی ایران تطابق دارد، نام برد؛ ضمن اینکه بسیاری از این نظریات بر بومی‌سازی و استفاده از ظرفیت‌های محلی تأکید دارند که با قابلیت‌های اقتصادی و اجتماعی روستاهای ایران همخوانی زیادی دارد. اما محدودیت‌های مشترکی که در این نظریات مشاهده می‌گردد، چالش‌های نهادی و مدیریتی از جمله ضعف در برنامه‌ریزی و شفافیت است. از سوی دیگر عدم دسترسی عادلانه به منابع و زیرساخت‌ها مانع اصلی در تحقق بخشیدن این نظریات به شمار می‌آید و نیز نبود آموزش و توانمندسازی مناسب باعث می‌شود مشارکت مردم عمق کافی نداشته باشد.

بنابراین ترکیبی از نظریات با تأکید بر اصلاحات ساختاری - مانند نظریه عبیدالله‌خان-، مشارکت مردم (نظریه گاندی)، و حمایت دولت و نهادهای داوطلبانه (نظریه ویتنز) می‌تواند چارچوبی جامع برای توسعه روستایی در ایران فراهم کند. این ترکیب نیازمند یک برنامه‌ریزی با فرایندی شفاف است که با آموزش، توانمندسازی و اصلاحات نهادی همراه باشد.

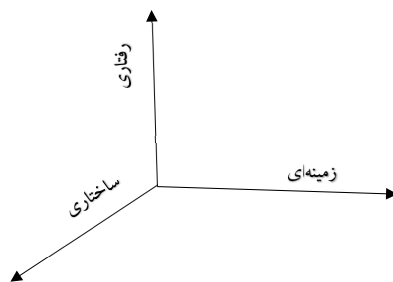
افزون بر نظریات بالا با توجه به بوم منطقه‌ای ایران که یک کشور اسلامی است، لازم است به مفاهیم اقتصاد اسلامی نیز توجه گردد. در این زمینه علامه طباطبایی بیان می‌دارند: رشد اقتصادی، امنیت اقتصادی، توازن اقتصادی و شناخت صحیح از مفاهیم اقتصادی - که همگی مسیر رسیدن به عدالت اجتماعی و بهره‌مندی همگانی‌اند - در واقع بخشی از دانش اقتصاد اسلامی را تشکیل می‌دهند. این دانش نه تنها به دنبال رسیدن به غایت نهایی است که همان توحید است، بلکه در راستای تحقق عدالت اجتماعی به عنوان مقدمه‌ای برای رسیدن به این غایت نهایی گام برمی‌دارد. علاوه بر این اقتصاد اسلامی به دنبال برقراری امنیت اقتصادی، دستیابی به رشد و توازن اقتصادی، ایجاد استقلال اقتصادی و فراهم کردن شناخت درست مردم از پدیده‌ها و قوانین اقتصادی است تا در نهایت به عدالت اجتماعی برسیم (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ص ۳۰۱-۳۰۲).

ب) الگوی سه‌شاخگی

الگوی سه‌شاخگی یکی از چارچوب‌های مفهومی مهم در تحلیل مسائل پیچیده است که به بررسی سه مؤلفه کلیدی ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای می‌پردازد (Porter & Kramer, 2019, p.21). از جمله: ۱. مدیریت بحران: تحلیل ساختارهای سازمانی برای مقابله با بحران‌ها، رفتارهای انسانی در شرایط بحرانی و تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی (رضائیان، ۱۳۹۸، ص ۱۰۲)؛ ۲. برنامه‌ریزی استراتژیک: استفاده از این مدل برای بررسی نقش ساختارهای مدیریتی، رفتار تصمیم‌گیرندگان و تأثیرات محیطی بر تحقق اهداف (Robbins & Judge, 2022, p.89)؛ ۳. توسعه روستایی: بررسی سیاست‌های ساختاری - مثل زیرساخت‌ها -، رفتارهای جوامع محلی و تأثیر تغییرات محیطی. این مدل با در نظر گرفتن ابعاد ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای امکان بررسی جامع مسائل را فراهم می‌کند. سه مؤلفه اصلی آن بعد ساختاری (Structure)، بعد رفتاری (Behavior) و بعد زمینه‌ای

(Context) است. بعد ساختاری شامل عناصر مرتبط با ساختارهای سازمانی، فرایندها، سیاست‌ها و منابع است که پایه و اساس هر سیستم را تشکیل می‌دهند (رضائیان، ۱۳۹۸، ص ۱۰۲). بعد رفتاری: این بُعد به رفتار افراد، گروه‌ها و تعاملات انسانی می‌پردازد و بر الگوهای ارتباطی، نگرش‌ها و شیوه‌های تصمیم‌گیری تأکید دارد (Robbins & Judge, 2022. P.89) و در نهایت بعد زمینه‌ای بر عوامل محیطی و خارجی تأکید دارد که شامل فرهنگ، محیط اقتصادی، مقررات حقوقی، و شرایط محیطی است (Por-ter & Kramer, 2019, pp.20-22). در این پژوهش همان‌طور که بیان شد، مضامین استخراج‌شده با استفاده از چارچوب الگوی سه‌شاخگی انجام شده است. بنابراین معیارهای پیشرفت اقتصادی روستا مبتنی بر سه حوزه زمینه‌ای، ساختاری و رفتاری معرفی می‌شود. شکل (۱) الگوی سه‌شاخگی شامل سه بعد زمینه، محتوی و ساختار را نشان می‌دهد:

شکل ۲: الگوی سه‌شاخگی

ج) مبانی دینی پژوهش

با توجه به اینکه بستر کنش‌گری و هدف این پژوهش، جامعه اسلامی ایران است، مناسب‌تر آن است که معیارهای اصلی از بیانات و رهنمودهای رهبران انقلاب اسلامی، امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای استخراج شوند. این معیارها ضمن برخورداری از مبانی اسلامی، بیشترین انطباق را با شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران داشته، می‌توانند چارچوبی بومی و کارآمد برای تحلیل و

سیاست‌گذاری در مسیر پیشرفت جامعه اسلامی فراهم آورند؛ ضمن اینکه یکی از راه‌هایی که در اقتصاد سیاسی نیز از آن بهره گرفته می‌شود، بررسی نظریات رهبران آن کشورهاست؛ بنابراین به دیدگاه‌های بنیان‌گذار و رهبر انقلاب پرداخته شد. نظرات ایشان از سه جنبه حائز اهمیت بود:

۱. فقهت دینی (علم و آگاهی به مجموعه دین): بهره‌گیری از دیدگاه‌های ایشان به عنوان یک اندیشمند مسلمان؛
۲. نقش حکومتی: به دلیل ارتباط مستقیم ایشان با حکومت اسلامی و مسئولیت اداره آن؛

۳. در تحلیل سیاست توسعه به طور کلی و خاستگاه و عملکرد دولت‌های توسعه‌گرا به طور خاص، بر مفهوم اراده سیاسی رهبران تأکید می‌گردد (اطاعت و منصوریان، ۱۴۰۰، ص ۳۱).

در پایان هم تلاش گردید بر اساس روش تحلیل مضمون و با استفاده از الگوی سه‌شاخگی معیارهای کلان پیشرفت، در قالب مضامین سازمان‌دهنده و نیز مفاهیم آن، در قالب مفاهیم پایه احصا گردد.

بنابراین در این تحقیق، چارچوب نظری بر اساس سه متغیر اصلی توسعه روستایی، مشارکت مردمی و پیشرفت اقتصادی تدوین شده است. این متغیرها و ارتباطات بین آنها در زیر نشان داده شده‌اند.

شکل (۳): چارچوب نظری تحقیق

[مشارکت دولت] --> [توسعه روستایی] --> [مشارکت مردمی (هسته مرکزی پیشرفت)] --> [پیشرفت اقتصادی]

[افزایش کیفیت زندگی و رفاه به همراه عدالت]

نکته قابل توجه در این زمینه آن است که این موارد دارای تقدم و تأخر زمانی نیستند و اگر مشارکت دولت حذف گردد و فقط مشارکت مردم باشد هم تا حدی پیشرفت اقتصادی محقق خواهد شد؛ اما در صورتی که هر دو در کنار هم اتفاق بیفتد، به مقصود غایی دست خواهیم یافت. تفاوت این نوع نگاه به مفهوم توسعه دو رویکرد اصلی را دنبال می‌کند. یک رویکرد به صورت آشکار است و آن، توجه فعال به مشارکت مردم می‌باشد. رویکرد دوم به صورت پنهان است و آن، تحقق رفاه همراه با عدالت می‌باشد. آنچه در اینجا بدان تأکید می‌گردد، نگاه اسلام است که به دو صورت در فرایند کلی تحقق موضوع ساری و جاری است: یکی مشارکت مردم - که اسلام بر آن تأکید دارد و در ادامه به آن اشاره خواهد شد؛ دیگری جامعه اسلامی. در هر دوی این موارد، اسلام در بطن موضوع قرار دارد. در اولی افراد مشارکت‌کننده مسلمانان‌اند و در دومی جامعه از حاکمیت اسلامی برخوردار است و قوانین اسلامی در کشور مورد تأیید است.

۳. روش تحقیق

استراتژی تحقیق کیفی و مبتنی بر روش تحلیل مضمون (Thematic Analysis) است. این روش استخراج مضامین کلیدی از داده‌ها و دسته‌بندی آنها بر اساس چارچوب سه‌شاخگی را تسهیل می‌کند. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Clarke, 2006, p.80). فرایندی است که طی آن داده‌های متنی به اجزای کوچک‌تر تقسیم و سپس در قالب مضامین دسته‌بندی می‌شوند. در این شیوه پژوهشگر می‌کوشد مفاهیم و الگوهای پنهان در داده‌ها را آشکار کند. برای این منظور ابتدا مفاهیم اولیه در سطح مضامین پایه (Basic themes) استخراج می‌گردند؛ سپس این مضامین در قالب مضامین سازمان‌دهنده (Organized themes) (Overarching them) تجمیع می‌شوند و در نهایت مضمون فراگیر (Overarching them) از دل آنها شکل می‌گیرد. این روند به پژوهشگر کمک می‌کند از طریق سازمان‌دهی

نظام‌مند، ساختار کلی و معناداری از محتوای داده‌های کیفی ارائه دهد. در اجرای این فرایند و سامان‌دهی بهتر داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA نیز استفاده گردید.

جدول (۳): فرایند گام به گام تحلیل مضمون

مرحله	گام	اقدام
	آشنا شدن با متن مورد بررسی	اجرائی‌سازی داده‌ها (در صورت لزوم)
		مطالعه و مطالعه مجدد داده‌ها
		نوشتن ایده‌های اولیه
	ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	پیشنهاد چارچوب کدگذاری
		تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر
		کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
تجزیه متن	جست‌وجو و شناسایی مضامین	تطبیق دادن کدها با مضامین بالقوه
		استخراج مضامین از بخش‌های کدگذاری شده متن
		پالایش و بازبینی مضامین
	ترسیم شبکه مضامین	بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای استخراج‌شده
		مرتب نمودن مضامین
		انتخاب مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر
		ترسیم نقشه مضامین
	تحلیل شبکه مضامین	اصلاح و تأیید شبکه(ها)
		تعریف و نام‌گذاری مضامین
تشریح متن	توصیف و توضیح شبکه مضامین	توصیف و توضیح شبکه مضامین
		تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح مضامین
ترکیب متن	تدوین گزارش	استخراج نمونه‌های جالب و مورد توجه از داده‌ها
		مرتبط ساختن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری
		نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها

منبع: شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۷۸

۴. بحث و نتیجه گیری

مهم‌ترین مسئله در دستیابی به پیشرفت، راهبرد اصلی حرکت از وضع موجود به وضع مطلوب، به عنوان پرسشی اساسی است که درباره آن باید اندیشید. راهبردها برای این حرکت را می‌توان در دو گونه راهبرد برشمرد: گونه نخست راهبرد قانون‌محور و حاکمیتی است که الگوی پیشرفت را به مثابه یک طرح و برنامه در دستور کار حاکمیت قرار می‌دهد و با تصویب قوانین و مقررات و تعیین وظایف مردم و دولت و اقشار و اصناف و نهادهای مختلف این الگو را عملیاتی می‌کند. البته این گونه طیف وسیعی از روش‌ها و رویکردها را در بر می‌گیرد. در گونه نخست ممکن است پیشرفت به عنوان مقوله دولتی و حاکمیتی صرف تلقی شود و هیچ مشارکتی توسط مردم وجود نداشته باشد و نیز ممکن است نهادهای مردمی و تشکل‌های مردم‌نهاد نیز نقش اساسی در تدوین طرح و برنامه پیشرفت داشته باشند و مشارکت حداکثری آنان نیز تأمین شود؛ ولی به هر حال همه این نقش‌ها و مسئولیت‌ها بر اساس «قانون» و «برنامه» تعیین می‌گردد. در این راهبرد اساس تحقق پیشرفت بر مبنای یک طرح و برنامه معین و مصوب است که اگر هم نخبگان و مراکز پژوهشی و علمی در طراحی آن حضور جدی داشته باشند، باز هم همه به دنبال تعیین برنامه و قانون و ابلاغ و اجرای آن می‌باشند. گونه دوم راهبرد فرهنگی و تربیت‌مدار است که اندیشمندان و نخبگان جامعه‌محورها و سرمشق‌های اصلی مؤثر در پیشرفت را با تأملات و بر مبنای بنیان‌های فلسفی و نظری مورد قبول تحلیل و تبیین می‌کنند و می‌کوشند بتوانند کلیت جامعه را به سوی پیروی از آن سرمشق‌ها حرکت دهند. در این راهبرد از اهرم قانون و طرح و برنامه هم استفاده می‌شود؛ ولی موتور اصلی حرکت جامعه به سوی پیشرفت، با تدابیر و تلاش‌های فرهنگی و تربیتی و با تکیه بر باورها و رفتارهای جامعه روشن می‌شود. راهبردی که در توسعه غرب بر اساس بنیان‌های نظری اومانیسزم و سکولاریسم شکل

گرفت، از همین گونه دوم بود. در غرب با طرح اومانیسیم و محور قراردادن نیازهای طبیعی و کشش‌های غریزی جامعه و تعریف انسان در حد یک موجود اقتصادی سودجو، لذت طلب و قدرت طلب در حقیقت غرایز حیوانی آحاد جامعه و فعالان امر توسعه به موتور حرکت جامعه تبدیل شد؛ لذا مصرف، رقابت لذت، ثروت، نوگرایی، رفاه، آزادی به معنای رهایی از قیدوبندهای اخلاقی و سودجویی ارزش‌های اساسی توسعه غربی شد. موتور توسعه غربی خودخواهی غریزی و طبیعی انسان و رقابت بر سر کسب بیشترین سود اقتصادی و قدرت سیاسی و نظامی و تأمین بالاترین سطح رفاه و لذت برای جوامع غربی به بهای استعمار و استثمار سایر جوامع - که آنها را جهان سوم نامیدند- بوده است. تبیین مبانی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی‌ای که بتواند این فضای فرهنگی و نگرشی را توجیه کند و رفتارهای اجتماعی و فردی را بر این اساس جهت دهد، اساس توسعه غربی را شکل داد. بر همین اساس اخلاق و آموزه‌های اخلاق دینی، مانع توسعه قلمداد شد. قناعت، توکل، رضا، زهد، سخاوت و ایثار به عنوان عوامل مزاحم و بازدارنده جامعه از توسعه مورد نقد قرار گرفت. البته اخلاق دنیوی ابزاری و سکولار به عنوان اهرم تنظیم‌کننده رفتارهای آحاد جامعه برای دستیابی به ارزش‌های حیوانی مورد اهتمام قرار گرفت (ذوعلم، ۱۳۹۱، ص ۱۸۷). حال سؤال اصلی اینجاست: الگویی که ما به دنبال طراحی آن هستیم، بر اساس کدام اصول اساسی پایه‌گذاری می‌گردد؟ در واقع یکی از کانال‌های اعمال حکمرانی خوب که منجر به رشد اقتصادی می‌گردد، حداکثر ساختن سطح عینیت‌بخشی به سیاست‌های مطلوب است (یوسفی رباط و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۱۶) که البته نیاز به معیارهای مرتبط دارد.

الف) معیارهای کلان پیشرفت (مضامین سازمان‌دهنده)

همان طور که بیان گردید، با توجه به اینکه می‌بایست الگو متناسب با

منطقه مربوطه و اصول حاکم بر آن باشد تا کنش‌گری مطلوب از سوی افراد منطقه حاصل شود، با استفاده از روش تحلیل مضمون ساخت معیارهای کلان پیشرفت - به صورت مطلق - مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

از سال‌های ۱۳۴۱ تا ۱۴۰۴، ۳۱۴۹ سخن از امام خمینی و رهبری انقلاب اسلامی در قالب مکتوبات، سخنرانی و ... در خصوص پیشرفت بررسی گردید. از کل بیانات، هفت معیار اصلی استعداد مردمی (شامل: تلاش و خودباوری، استقامت، ابتکار و خطرپذیری و آرمان‌خواهی)، ایمان و دین‌داری (مشمول بر: آداب و سنن و شعائر اسلامی، فضایل اخلاقی و محبت و تجلی نقش امت)، سلطانت علم (دربرگیرنده: نوآوری علمی، گسترش و استمرار علمی، اقتدار و مرجعیت علمی و کارآمدی علمی)، منطق و عقلانیت (اندیشه‌ورزی)، رفاه اجتماعی (مضامین سازمان‌دهنده: اشتغال و معیشت، خدمات عمرانی و زیرساختی، سلامت عمومی، امنیت غذایی و خودکفایی)، تولید ثروت (با محورهای: بهره‌وری و رونق تولید، امنیت سرمایه‌گذاری، تناسب و کارآمدی صنایع و پویایی بازار) و ساخت اجتماعی (محاط بر: امنیت، مسئولیت‌پذیری و انضباط اجتماعی، هویت و انسجام اجتماعی و استحکام خانواده) بر اساس روش تحلیل مضمون استخراج و در ذیل الگوی سه‌شاخگی طبقه‌بندی گردید.

۱) استعداد مردمی

در مسیر توسعه استعدادهای مردم، رهبر انقلاب بر اهمیت فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع انسانی، مالی و علمی کشور و تشویق همکاری‌های جمعی تأکید دارند تا مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی افزایش یابد: «تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به‌حد اکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط»

(بند یک سیاست کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲/۱۰/۲۹). این دیدگاه با بیانات امام خمینی نیز تقویت می‌شود؛ ایشان بیان می‌کنند: «وقتی که می‌بینید که همه قشرها می‌خواهند برای کشور خودشان که کشور اسلامی است خدمت بکنند ان شاءالله وقتی دسته جمعی باشد، کار پیش می‌رود» (امام خمینی، ۱۴۰۲، ج ۸، ص ۱۱۰).

این نگاه منطبق با تلاش جمعی و مشارکت انسانی، برگرفته از آیات الهی است: «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى: و اینکه برای انسان جز آنچه تلاش کرده [هیچ نصیب و بهره‌ای] نیست» (نجم: ۳۹). علامه طباطبایی نیز توضیح می‌دهند که انسان وقتی خود را جزو اجتماع می‌بیند، منافع فردی و اجتماعی او به یکدیگر پیوند می‌خورند و خیر و شر جامعه، خیر و شر او خواهد بود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۹۷-۹۸). در نهایت امام علی^(ع) در نهج البلاغه بیان می‌کنند: «مَنْ طَلَبَ شَيْئاً نَالَهُ أَوْ بَعْضَهُ: هر کس در طلب چیزی برخیزد، یا همه آن را به دست خواهد آورد یا بخشی از آن را» (نهج البلاغه، حکمت ۳۸۶).

۲) ایمان و دین‌داری

ایمان و دین‌داری به عنوان زیربنای پیشرفت کشور نیز مورد تأکید رهبر انقلاب است: «مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است» (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۰/۲۲). این دیدگاه با بیانات امام خمینی نیز تأیید می‌شود؛ ایشان می‌فرمایند: «اگر جنبه ایمان مردم تقویت شود، همه امور به راحتی انجام می‌گیرد» (حسنی و حسینی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۸).

آیات قرآن مسیر تحقق ایمان را روشن می‌کنند: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى: همکاری در نیکی و تقوا از اصول قرآنی است» (مائده: ۲). علامه طباطبایی توضیح می‌دهند که اگر مردم به خدا ایمان آورده، تقوا پیشه کنند، نعمت‌های الهی از این طریق بر آنان جاری می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۸،

ص ۲۰۱). امام علی^(ع) نیز بیان می‌کنند: حضرت داود^(ع) صاحب نی‌های نوازنده و خواننده بهشتیان را الگوی خویش ساخت که با هنرستان خود از لیف خرما زنبیل می‌بافت و از هم‌نشینان خود می‌پرسید چه کسی از شما این زنبیل را می‌فروشد و با بهای آن به خوردن نان جو قناعت می‌کرد» (نهج البلاغه، خطبه ۱۶۰).

۳) رفاه اجتماعی

رهبر انقلاب ارتقای رفاه اجتماعی را به عنوان یکی از اصول مهم پیشرفت کشور، ضروری می‌داند: «محور قرار دادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور» (سیاست کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲/۱۰/۲۹). امام خمینی نیز بیان می‌کنند: «یکی از مقاصدی که باید با همت همگانی به آن دست یافت، رفاه همه مردم مخصوصاً محرومین و مستضعفین است» (امام خمینی، ۱۴۰۲، ج ۱۹، ص ۳۴۳).

آیات قرآن عدالت اجتماعی را محور رفاه می‌داند: «وَأَقِمْوا الْوِزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ: عدالت در رفاه اجتماعی ضروری است» (الرحمن: ۹). علامه طباطبایی نیز توضیح می‌دهند که هدف اصلی، رسیدن جامعه به سعادت حقیقی دنیا و آخرت است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۹۲). امام علی^(ع) می‌فرمایند: «بِمَا عَوَّدْتَهُمْ مِنْ عَدْلِكَ عَلَيْهِمْ وَرَفِقِكَ بِهِمْ...: گسترش عدالت و مهربانی، توان تحمل مردم را بالا می‌برد و زمینه عمران و آبادانی جامعه را فراهم می‌کند» (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

۴) تولید ثروت ملی

رهبر انقلاب تولید ثروت ملی را از طریق تقویت اقتصاد مستقل و تولید باکیفیت، توزیع عدالت‌محور و مصرف بهینه ضروری می‌دانند: «تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت و توزیع

عدالت محور و مصرف به اندازه و بی اسراف و مناسبات مدیریتی خردمندانه است» (بیانیه گام دوم، ۲۲/۱۰/۱۳۹۷). امام خمینی نیز در تأیید این اصل می فرمایند: «بروید به دنبال اینکه آن صنایع پیشرفته را خودتان درست بکنید» (امام خمینی، ۱۴۰۲، ج ۱۳، ص ۵۳۶).

آیات قرآن عدالت در توزیع ثروت را تأکید می کنند: «وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ» (انعام: ۱۴۱). امام علی^(ع) می فرمایند: «وَلَيْكُنْ نَظْرُكَ فِي عِمَارَةِ الْأَرْضِ أْبْلَغَ مِنْ نَظْرِكَ فِي اسْتِجْلَابِ الْخَرَاجِ: تلاش برای آبادانی زمین باید بر جمع آوری مالیات اولویت داشته باشد» (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

۵) ساخت اجتماعی

رهبر انقلاب بر اهمیت ساختار و ارتباطات اجتماعی سالم تأکید دارند: «از لحاظ ساخت و ارتباطات اجتماعی مردم در زمینه اقتصاد و بقیه موارد ارتباط مردم با یکدیگر باید ارتباطات سالم قوی و نشان دهنده پیشرفت و شکوفایی باشد؛ باید استعدادهای در آن جامعه بشکفت» (بیانات در دیدار مردم شاهرود، ۲۰/۰۸/۱۳۸۵). امام خمینی نیز بیان می کنند: «دولت در این بین وظیفه اش این خواهد بود تا بستری را فراهم کند تا مردم با حضور حداکثری خود امورات را به نحو احسن اصلاح کنند» (امام خمینی، ۱۴۰۲، ج ۱۹، ص ۳۵).

آیات قرآن تغییرات اجتماعی را به اصلاح درونی افراد مرتبط می دانند: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (رعد: ۱۱). علامه طباطبایی توضیح می دهند که روابط حقیقی بین فرد و جامعه، آثار گسترده اجتماعی ایجاد می کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۹۶). امام علی^(ع) نیز می فرمایند: «وَلَا يَثْقُلَنَّ عَلَيْكَ شَيْءٌ حَقَّقْتَ بِهِ الْمُؤَوَّنَةَ عَنْهُمْ... هر گونه تسهیل در امور مردم، ذخیره ای برای عمران و آبادانی کشور است» (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

۶) سلطانت علم

رهبر انقلاب دانش را عامل اصلی عزت و قدرت کشور می‌دانند (بیانیه گام دوم، ۱۰/۲۲/۱۹۳۷). امام خمینی نیز می‌فرمایند: «ما با همه علوم و ترقیات موافقیم الا آنهایی که با اسم ترقی و آزادی برای ملت ایران آوردند و راه تباهی ملت را فراهم کردند» (امام خمینی، ۱۴۰۲، ج ۱۰، ص ۴۶). آیات قرآن تأکید دارند: «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر: ۹). علامه طباطبایی می‌گویند زندگی انسانی سعادت‌مند نیازمند علم و عملی است که فطرت انسانی را به سوی کمال سوق می‌دهد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹، ص ۵۴). امام علی^(ع) نیز می‌فرمایند: «الْعُلْمُ خَيْرٌ مِنَ الْمَالِ: علم برتر از ثروت است» (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۷).

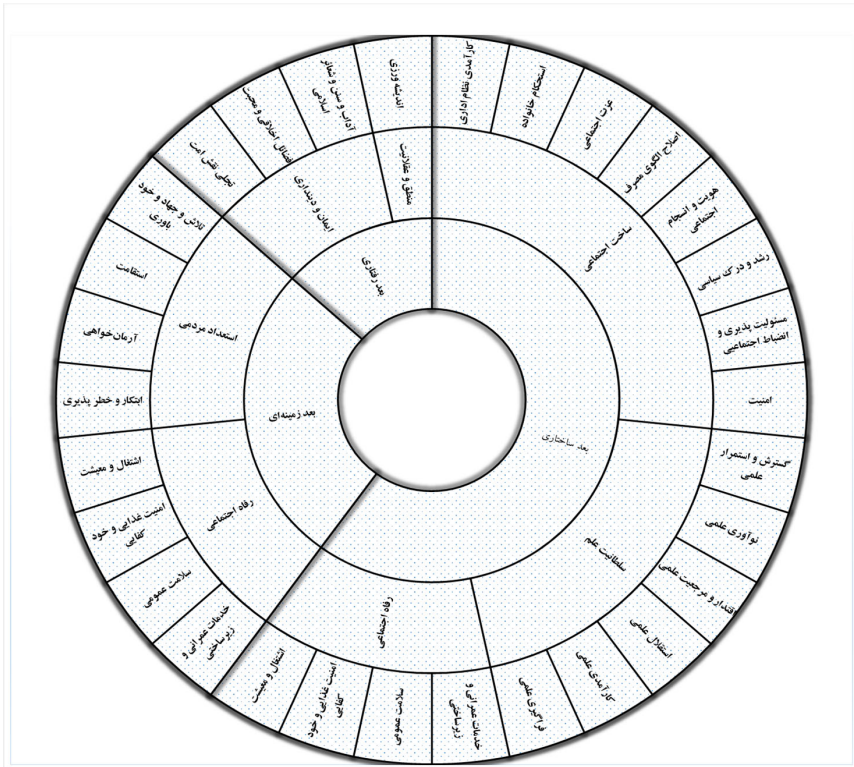
۷) منطق و عقلانیت

رهبر انقلاب بیان می‌کنند که عدالت بدون عقلانیت، دیگر عدالت نیست و از معنا تهی می‌شود (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۰۸/۰۶/۱۳۸۴). امام خمینی نیز می‌فرمایند: «این پوچی و تهی مغزی مصنوعی موجب شده که در هیچ امری به فکر و دانش خود اتکا نکنیم و کورکورانه از شرق و غرب تقلید نماییم» (امام خمینی، ۱۴۰۲، ج ۲۱، ص ۴۱۵). آیات قرآن عقلانیت را ضروری می‌دانند: «أَفَلَا يَعْقِلُونَ: چرا تعقل نمی‌کنید» (بقره: ۴۴). علامه طباطبایی می‌فرمایند دست‌یابی به جامعه سالم و صالح نیازمند تفکر دینی مبتنی بر عقلانیت است که مهارکننده تمایلات نفسانی است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۱۰۹). امام علی^(ع) نیز تصریح می‌کنند: «لا مَالَ أَعُوذُ مِنَ الْعَقْلِ: هیچ دارایی سودمندتر از خرد نیست» (نهج البلاغه، حکمت ۱۱۳).

ب) ترسیم الگوی سه‌شاخگی با در نظر گرفتن مضامین پایه و سازمان‌دهنده هفت کلان‌معیار اصلی که مضامین سازمان‌دهنده محسوب می‌گردند، در واقع از ۲۶ مضمون پایه تشکیل شده‌اند که این موارد با استفاده از الگوی

سه شاخگی دسته‌بندی گردید و در شکل زیر نمایش داده می‌شود:

شکل (۴): شبکه مضامین استخراج‌شده بر اساس الگوی سه‌شاخگی از متون دینی و نظریات

جهت بررسی قابلیت اجرایی‌سازی این معیارها در بستر روستا نیاز بود با افرادی که در این زمینه فعالیت مشخص یا کار پژوهشی انجام داده‌اند، مصاحبه‌ای صورت پذیرد. بنابراین مصاحبه‌شوندگان بر اساس گستردگی فعالیت در زمینه روستا و داشتن سابقه عملیاتی انتخاب شدند.

جدول (۴): فهرست مصاحبه‌شوندگان

مدیر ستاد پیشرفت جامع منطقه‌ای ستاد اجرایی فرمان امام	معاون سابق اشتغال وزارت کار	مسئول حرکت‌های مردمی جهادی دانشجویی کشور
---	-----------------------------	--

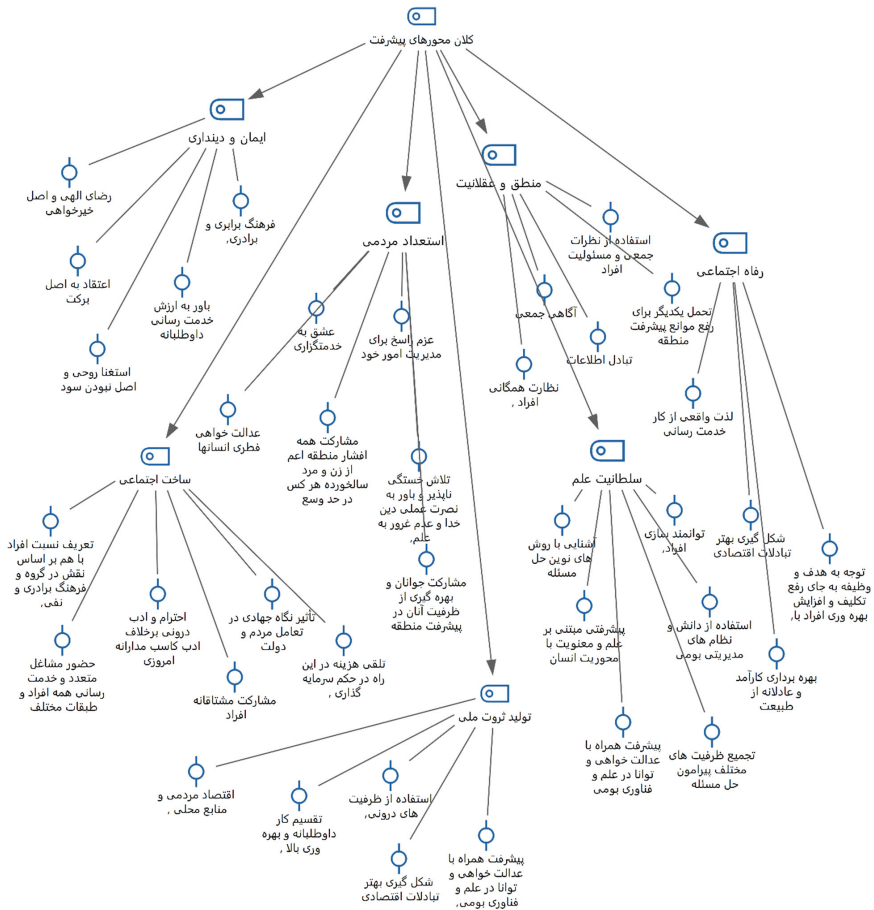
عضو شورای عالی جهاد سازندگی	کنش گر پروژه سند پیشرفت شهرستان سیریک	مسئول ترویج سازمان جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی
کنش گر پروژه سند پیشرفت شهرستان سرخس	مسئول پروژه زعفران خراسان رضوی	مسئول مجموعه عصر پیشرفت
مسئول پروژه منهای نفت	نویسنده کتاب مسئله محور است	استاد دانشگاه تهران

برای مصاحبه با این افراد به استان‌های خراسان شمالی، خراسان جنوبی، هرمزگان و شیراز سفرهایی انجام پذیرفت تا در صورت امکان روند انجام فعالیت نیز بررسی و با روستاییان صحبت شود. حضور در مزرعه زعفران، حضور در کارگاه‌ها یا جهاد کشاورزی منطقه از مواردی بود که باعث گردید به شفافیت مسئله کمک بیشتری صورت پذیرد.

گام‌های رسیدن به جدول زیر: برای رسیدن به جدول نهایی، از روش تحقیق کیفی تحلیل مضمون استفاده شد. در ابتدا با هدف شکل‌گیری چارچوبی کلی از نحوه عملیاتی کردن معیارها، با تعدادی از استادان متخصص در این زمینه مشورت گردید. این چارچوب شامل مفاهیم کلیدی و سؤالات تحقیق بود. سپس، به منظور غنی‌سازی این چارچوب با تجربیات عملی، با پنج نفر از مدیران مرتبط با موضوع و سه نفر از کنش‌گران منطقه‌ای - که خود مجموعه‌ای از کنش‌گران کوچک‌تر را سامان‌دهی کرده بودند - مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته انجام گرفت. نمونه‌گیری به صورت هدف‌مند صورت پذیرفت.

پس از جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه‌ها نوشتاری و کدگذاری گردید. برای اطمینان از اعتبار کدگذاری، یک نفر دیگر نیز به صورت جداگانه اقدام به کدگذاری نمود و توافق بین کدگذاران در سطح مطلوبی قرار داشت. در نهایت پس از اطمینان از کفایت و بسندگی اطلاعات، خروجی این تحلیل‌ها مجدداً به مدیران و استادان ارائه و مفاهیم بر اساس روش تحلیل مضمون کدگذاری

شکل (۶): تطبیق هفت کلان‌معیار با مضامین مصاحبه‌ها

همان طور که خروجی نرم‌افزار نشان می‌دهد، تطبیق کلان‌معیارها با کدهای به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها بیان‌کننده امکان تحقق پیشرفت با معیارهای به‌دست‌آمده در روستاست. همان‌گونه که مشاهده می‌گردد، نقش مردم در هر یک از کلان‌معیارها بسیار پررنگ است - مانند: توانمندسازی افراد، آشنایی با روش‌های حل مسئله، مشارکت همه اقشار، مشارکت مردم ... البته در بیان مصاحبه‌شوندگان یک ملاحظه جدی است، یعنی توجه به روستا و شهر به صورت توأمان و تشکیل زنجیره ارزش، تا بتوان بر اساس

مقیاس اقتصادی فعالیت مطلوبی را رقم زد.

۵. نتیجه گیری

پیشرفت با مفهومی که بیان شد، زمینه را برای تصمیم‌گیری، اجرا و نظارت مردم فراهم می‌کند و این الگو می‌تواند منجر به رشد و پیشرفت آحاد جامعه، تقویت سرمایه اجتماعی و افزایش عدالت و انسجام اجتماعی شود. بنابراین لازم است با توجه به ظرفیت بالای ایران از نیروهای انسانی و بهره‌گیری از فرهنگ ایرانی اسلامی، به راهکاری دست یافت تا بتوان آن را عملیاتی و در حکمرانی، ساری و جاری نمود. راهکار مقاله پیش رو استخراج مؤلفه‌های توسعه روستایی متناسب با فرهنگ اسلامی که در خود عدالت را نیز به همراه دارد (پیشرفت) در نظر گرفته شد. بنابراین تلاش گردید با بررسی نظریات مختلف در زمینه توسعه روستایی، راه‌حلی متناسب با نیروی انسانی و سرمایه اجتماعی با در نظر گرفتن فرهنگ غنی ایرانی اسلامی ترسیم شود تا حضور مردم در فعالیت‌ها علاوه بر شکوفایی کلیه ظرفیت‌ها و افزایش سرمایه اجتماعی، منجر به تعلق و ماندگاری روستاییان در منطقه شود. نتایج به دست آمده نشان داد برای بررسی پیشرفت لازم است معیارهای گوناگونی را بررسی کرد؛ اما در واقع توجه به تفاوت رویکردها در اولویت‌بخشی به مسائل، با توجه به زیست‌بوم سرزمینی و انتخاب کنش‌گر اصلی، در راستای نیل به اهداف ناظر بر مبانی اندیشه اسلامی ما را وادار می‌کند در مبانی دینی خود به دنبال این معیارها به عنوان راهنمای اصلی مسیر باشیم. با این پیش‌فرض هفت کلان‌معیار اصلی پیشرفت احصا شد که عبارت‌اند از: استعداد مردمی، ایمان و دین‌داری، سلطانت علم، منطق و عقلانیت، رفاه اجتماعی، تولید ثروت و ساخت اجتماعی تا با بهره‌گیری از آن و عاملیت خود مردم منطقه، دستیابی به رویکرد برنامه‌ریزی پایین به بالا محقق و پیشرفت اسلامی ایرانی حاصل گردد.

۶. پیشنهادها

- در پایان پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌هایی که در آینده صورت می‌پذیرد، به جهت کاربردی‌شدن موضوع به این موارد پرداخته شود:
۱. **نیروی انسانی:** طراحی برنامه‌های مهارت‌افزایی و کارآفرینی جوانان با همکاری وزارت علوم و وزارت کار.
 ۲. **مشارکت مردمی:** اجرای منطقه‌ای تعاونی‌های محلی با حمایت مالی دولت و نهادهای انقلابی متمرکز بر الگوهایی مانند جمع‌سپاری مالی.
 ۳. **سیاست‌گذاری:** گنجاندن شاخص‌های «پیشرفت اسلامی ایرانی» در اسناد ملی توسعه توسط مجلس و شوراهای عالی.
 ۴. **همکاری منطقه‌ای:** تشکیل کارگروه‌های مشترک علمی با کشورهای اسلامی برای تبادل الگوهای بومی.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی ندارد...

سهم نویسندگان در پژوهش

تمام نویسندگان در طراحی، اجرا و نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند و محتوای نهایی مقاله را تأیید می‌کنند.

تضاد منافع

نویسندگان تصریح می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منفعی در ارتباط با این مقاله وجود ندارد.

منابع

* قرآن کریم.

** نهج البلاغه.

اکبری، علی، و عوض‌پور، رضا (۱۴۰۱). تحلیل پویایی سرمایه اجتماعی در توسعه و توانمندسازی جوامع محلی در مناطق خشک: کاربرد تحلیل شبکه اجتماعی. مجله پژوهش‌های مدیریت و توسعه پایدار، ۱۸ (۲)، ۶۵-۷۸.

حمیده عزیزی، سیدمحسن سجادی، مجید رضایی دوانی و محمدرضا یوسفی شیخرباط

اطاعت، جواد، و منصوریان، اصغر (۱۴۰۰). نقش رهبری سیاسی در شکل‌گیری و عملکرد دولت توسعه‌گرا. سیاست جهانی، (۳)، پاییز.

تودارو، مایکل، و استیون، اسمیت (۱۴۰۱). اقتصاد توسعه: تحلیل سیاست‌های توسعه‌ای. ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران: نشر نی.

پاپلی یزدی، محمدحسین، و ابراهیمی، محمدمیر (۱۳۹۴). نظریه‌های توسعه روستایی. تهران: انتشارات سمت.

حسینی، مجتبی، و حسینی، سیدحسین (۱۳۹۵). امام، مردم، اقتصاد: تبیین الگو و معیارهای اقتصاد مردم‌محور مبتنی بر اندیشه امام خمینی. تهران: انتشارات بسیج دانشجویی امام صادق (ع).

خمینی، روح‌الله (۱۴۰۲). صحیفه امام. ج ۱۵، ۱۷ و ۱۹-۲۰، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

ذو علم، علی (۱۳۹۱). مطالعات تربیتی اسلامی: مفاهیم و کاربردها. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رضائیان، علی (۱۳۹۸). الگوهای مفهومی در مدیریت و برنامه‌ریزی استراتژیک. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

سازمان برنامه‌ویز و بودجه (۱۳۷۸). چالش‌های توسعه روستایی در ایران. تهران: سازمان برنامه‌ویز و بودجه.

شایق، محمدآصف، کلانتری، خلیل، اسدی، علی، و براتی، علی‌اکبر (۱۴۰۰). بررسی چالش‌های توسعه روستایی افغانستان و راهکارهای رفع آن. مجله پژوهش‌های روستایی، ۱۵ (۳)، ۶۹-۸۵.

شیخ‌زاده، محمد، عابدی، حسن، سعیدی، محمد، و فقیهی، ابوالحسن (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۵ (۲)، ۱۹۸-۱۵۱.

طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. ج ۴، ۸-۹ و ج ۱۸، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین.

عبدالملکی، حجت‌الله و جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۷). گزیده دانشنامه دستاوردهای ۴۰ ساله انقلاب اسلامی: جلوه‌هایی از عظمت ملت ایران. تهران: معاونت امور فرهنگی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.

عراقیه فراهانی، فاطمه (۱۳۹۸). پیش‌درآمدی بر توسعه پایدار روستایی. تهران: نشر جامعه‌شناسان.

گروه مطالعات اقتصاد کاربردی دانشگاه تهران (۱۴۰۰). گزارش راهبردی اشتغال روستایی. تهران: دانشگاه تهران.

مالکی، علی، زارع، حسن، و ابراهیمی، مهدی (۱۳۹۳). اصلاحات ارضی و تأثیر آن بر مهاجرت روستایی. مجله برنامه‌ریزی روستایی، ۱۹ (۱).

- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). گزارش سرشماری نفوس و مسکن. تهران: مرکز آمار ایران.
- مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۵). گزارش سیاست‌های توسعه روستایی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس.
- ماقبل، روح‌الله، و نادری مهدیی، کریم (۱۳۹۱). چالش‌های مدیریت نوین توسعه پایدار روستایی. همایش ملی توسعه روستایی.
- نبی‌زاده، حمیدرضا. (۱۳۹۹). عوامل پایداری مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران. تهران: انتشارات رشد.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Chambers, R. (1983). *Rural development: Putting the last first*. London: Earthscan Publications.
- Jones, M., & Parker, L. (2021). Participatory planning in rural communities. *International Journal of Development Studies*, 48(5), 230–250.
- Kumar, S., & Gupta, R. (2019). The role of local governance in sustainable rural development. *Journal of Rural Governance*, 27(1), 95–110.
- OECD. (2009). *OECD rural policy reviews: Spain*. OECD Publishing.
- OECD. (2013). *Rural-urban partnerships: An integrated approach to economic development*. OECD Publishing.
- OECD. (2016). *Rural development: Policies and successful experiences*. OECD Publishing.
- OECD. (2021). *Innovation for rural development*. OECD Publishing.
- Pretty, J. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, 23(8), 124–137.
- Porter, M., & Kramer, M. (2019). Strategic Planning in Complex Environments. *Journal of Strategy and Innovation*, 10(3), 20–22.
- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2022). *Organizational Behavior*. 18th ed., Pearson Education.
- UNDP. (2019). *Human development report*. United Nations Development Programme.
- World Bank. (1975). *Rural development sector policy paper*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2020). *Economic development in developing countries*. World Bank Publications.
- <https://www.khamenei.ir>